

م
ر
ن

م

م
ر
ن

م

م
ر
ن

م

م
ر
ن

م

Arap Edebiyatında

Tabakâtü'ş-Şuara
Kavram ve Kriterler

Dr. Muammer Sarıkaya

Arap Edebiyatında Tabakâtü'ş-Şuara Kavram ve Kriterler

AKADEMİK ARAPÇA KİTAPLIĞI – 7

ISBN | 978-605-71328-6-4

41587 sertifika numaralı Muarrib Yayınları'nın 37. eseridir.

Muammer Sarıkaya tarafından kaleme alındı.
Yayın yönetmenliğini **Muhammed Yasin Can** üstlendi.
Son okuması **İsmail Araz** tarafından yapıldı.

Kapak **Muhammed Yasin Can** tarafından tasarlandı. Mizanpaj **Duran Aydos** tarafından uygulandı; Arapça metinde çeşitli boyutlarda Microsoft Uighur fontu, Türkçe metinde 11 punto Berkeley LT Book fontu kullanıldı.

1. Baskı, Aralık 2022, İstanbul

© Eserin yayın hakları anlaşmalı olarak Muarrib Yayınları'na aittir.
Yapım, Publishing and Media (P&M)
Baskı, Yılmaz Basımevi (Mat. Ser. Nu: 49749)

Aziz Mahmud Hüdayi Mah. Tepsi Fırını Sok. No:9/3

Üsküdar/İstanbul

0 850 304 17 58 – 0 530 225 21 81

muarrib.com

iletisim@muarrib.com

@muarrib (facebook, youtube, instagram, twitter, telegram, tiktok)

ÖNSÖZ

Arap şiiri, Araplara ait bütün bilgileri bünyesinde saklayan, sonraki nesillere aktaran, divânu'l-‘Arab olarak nitelenen tarihsel bir birikimdir. Şiirden daha sağlam bir sözü olmayan bir topluluğun ilmidir. Cahiliye döneminde bir Arabın kazanabileceği en değerli servettir. Kralların isimlerinin unutulup gittiği bir toplumda şairin ve şiirinde yer verdiği insanların adını ölümsüzleştiren yegâne araçtır. Kabile kültürünün hâkim olduğu Arap toplumunda kabile şairi olmak kabile reisi veya kral olmaya eşdeğer tutulmuş, krallar şairlerin önünde diz çökmüştür. Büyük şair olmak kadar büyük şairler yetiştirmiş olmak kabileler için bir övünç vesilesi, şairden mahrum olmak ise utanç sebebiydi. Kabilenin hissiyatını, tarihini, umutlarını en güzel şairler dile getirirdi. Siyasi içerikli görüşmelere katılır, elçi gruplarında yer alır, kabilesinin onurunu korurdu.

İbn Raşık şairi “diğer insanların hissetmediklerini hisseden” kimse olarak tanımlar. Onu diğer insanlardan farklı kılan, onların hissedemediklerini hissetmesi ve hislerini etkili bir biçimde ifade edebilmesidir. Kendisinde doğüstü bir takım güçlerin de bulunduğu inanılan şairin cahiliye toplumundaki yüksek konumu, insanları şair olmaya, şairi de en iyi şiirleri söyleme teşvik etmiştir. Sayısız şaire ait çok sayıdaki şiirle muhatap olan insanlar, bu şairler arasından en iyisini seçme arayışına girmiştir. Hicri II. asrın sonlarında şairlere ait menkıbelerin, rivayetlerin ve şiirlerin toplanmasından sonra, en iyi şair ve en güzel şiiri seçmek için eleştirmenler tarafından bir takım kriterler tespit edilerek, şairler layık oldukları tabakaya yerleştirilmişlerdir.

Arap Edebiyatında Tabakâtü’ş-su‘arâ isimli bu çalışmadaki amacımız edebî eleştirinin tamamen hızlı bir etkilenme ve hemen yüz hatlarıyla ifade etmekten ibaret olduğu cahiliye döneminden, bu ilmi düzenleyen, ilke ve prensiplerini tespit eden, yeren, mukayese yapan, meşhur simaları tabakalara ayıran, aralarında karşılaştırma yapan, şiirde kaliteyi belirleyen kriterlerle ilgili kitapların yazıldığı hicri III. asra kadar eleştiri ilkelerinin doğuşu hakkında bazı noktalara dikkat çekmek, edebiyat eleştirmenleri ve tabakat yazarlarınınca belirlenen kriterlerin biyografi alanına uyarlanışını gözler önüne sermektir.

Çalışmamız zorunlu olarak şiirle sınırlıdır; çünkü şiir, cahiliye döneminden itibaren hicri III. asrın sonlarına kadar Arap Edebiyatı’na ağırlığını koymuş, eleştiri hükümleri sadece şiirde ele alınmış, eleştirmenler ancak IV. asrın sonlarından itibaren nesrin sanatsal güzelliklerine yönelmişlerdir.

Farklı isimlerle bilinseler de bütün *Ṭabakâtü's-su'arâ'* kitaplarını incelemek iddiasında değiliz. Cahiliyede yaygın bir şekilde varlığı bilinen şiir yarışmalarının, şairler arası üstünlük tartışmalarının, şiirleri ve şairleri birbirleriyle karşılaştırma çabalarının, Arap eleştirel aklının tarihsel gelişimiyle orantılı olarak ulaştığı sonuç tabakat yazarlığı ve bu eserlerde uygulanan tabaka sistemidir. Başlangıç ve gelişim aşamasında tarihi süreçte eskiden yeniye, baştan sona, geçmişten günümüze doğru ilerleyen bu sistem, *Ṭabakâtü's-su'arâ'* kitaplarında uygulanması esnasında, yazarlar tarafından tersine işletilerek yeniden eskiye, sondan başa doğru uygulanır. Yani, tabakat yazarları yaşadıkları dönemde şiiri revaç bulan en iyi şairleri ve şiirlerini tespit edip, bunları İslâmî dönemin 1. Tabakasına, diğerlerini de birtakım kriterlere göre hak ettikleri tabakalara yerleştirdikten sonra, Arap şiirinin en müstesna örneklerinin verildiği dönem olan cahiliye dönemine yönelmişler, bu dönem şairlerinden seçtiklerini uygun tabakalara yerleştirmişlerdir.

Bu çalışmada incelediğimiz *Ṭabakât* kitapları el-Eşma'î (öl. 216/) ile başlayan ve hicri IV. asrın başlarında yaşadığı kanaat getirdiğimiz Ebû Zeyd el-Ḳuraşî'ye kadar geçen sürede yazılan ve günümüze ulaşan 7 *Ṭabakât* kitabıyla sınırlıdır. Bunlar arasında el-Eşma'î'nin *Fuhûletü's-su'arâ'*sı tabakat fikrinin başlangıcı, İbn Sellâm el-Cumaḥî'nin *Ṭabakâtu fuhûli's-su'arâ'*sı zirvesi ve İbn Ḳuteybe'nin *eş-Şi'r ve's-su'arâ'*sı çöküşünün başlangıcı olması sebebiyle ayrıntılı olarak ele alınmış, diğer *Ṭabakât* kitaplarına ise yeri geldikçe işaret edilmiş, kriterler noktasında kitaplar arasında karşılaştırmalar yapılmıştır.

Edebi eleştirinin en iptidai göstergesi kabul edebileceğimiz hükümler, şairlerin birbirleriyle karşılaştırılması (muvazene, mufâdale) sonucu verilen, kişisel, anlık, duygusal etkileşime dayalı sözlü hükümlerdir. Bu hükümler hicri II. asrın sonu ile III. asrın başında dil malzemesinin toplanması, dini ilimlerle dil ilimlerinin müstakil birer disiplin şeklinde ortaya çıkmasıyla birlikte yazılı metinlere dönüşmüştür. Dil ravileri ve edebiyat eleştirmenlerinin aktif rol oynadığı bu dönemde ilk olarak el-Eşma'î, şairleri büyük şairler (fuḥûl) ve büyük olmayan şairler (gayr-i fuḥûl) olarak iki tabakaya ayırır. Onun bu ayrımının bütün şairlere hitap etmediğini, kriterlerinin çok basit olduğunu, daha da önemlisi büyük şairlerin hepsinin aynı seviye olmadığını gören İbn Sellâm el-Cumaḥî, el-Eşma'î'nin iki katmanlı, yanlara doğru genişleyerek bütün şairleri içine alabilecek esnekliğe sahip tabaka sistemini kendi fikirleri doğrultusunda geliştirerek dikey-kapalı tabaka sistemini icat eder. Tabaka kavramına değer, kalite, önem, güzellik gibi anlamlar yükleyerek şiirleri ve şairlikleri birbirine benzeyen şairleri aynı tabakaya alır. Onun şair merkezli dikey-kapalı tabaka sistemi, sebep olduğu birtakım sıkıntılar nedeniyle İbn Ḳuteybe'de şiir merkezli yatay-açık tabakaya dönüşür. Şairler değil, şiirleri tabakalara ayrılır. Daha sonra gelen İbnu'l-Mu'tez ve Ebû Zeyd el-Ḳuraşî, önceki

yazarlarda dikkate alınmayan başka kriterler de ekleyerek iki tabakat anlayışını birbiriyle uyuşturmaya çalışsalar da başarılı olamazlar. Son olarak el-Âmidî tabakat sistemi yerine *‘Amûdu’ş-şî’r* olarak adlandırdığı teorisini geliştirir. Daha sonra taklit, bilimsel alışkanlık veya nostalji ürünü tabakat kitapları yazılmıştır; ancak bunlar eleştirel değeri olmayan, şairin veya şiirinin kitapta yer aldığı tabakanın şaire ve şiirine ekstra bir değer kazandırmadığı, sadece şairlerin biyografisini aktaran, şiirlerinden örnekler veren ve önceki eleştirilenler tarafından verilen hükümleri özetleyen biyografi kitaplarıdır. İçeriğindeki değişimle doğru orantılı olarak tabakat kitaplarının isimleri de değişmiş, mu‘cem, tezkire, siyer, a‘lâm, kââmûs, mevsû‘a ve dâîratu’l-me‘ârif gibi adlarla varlığını devam ettirmiştir.

Çalışmamız telif asrı öncesinde edebi eleştirinin durumunu ana hatlarıyla ortaya koymaya çalıştığımız kısa bir girişle birlikte üç bölümden oluşmaktadır. Birinci Bölümde Tabakât sistemine isim yapılan “tabaka” kelimesinin sözlük ve terim anlamları ortaya konulduktan sonra, “Tabakâtü’ş-şu‘arâ” kavramı irdelenmiş, dil âlimleri, hadisçiler ve edebiyatçıların tabakat anlayışları, benzer ve farklı yönleri ayrıntılı bir biçimde incelenmiştir. İkinci bölümü *‘Tabakâtü’ş-şu‘arâ* kitaplarına tahsis ettik. Araştırmaya konu olan kitapları kronolojik bir tertiple ele alarak, her birinin sistemini ortaya koymaya çalıştık. Şairleri tabakalara ayırma amacının hedeflendiği bu kitaplara yöneltilen eleştirileri bu bölümde değerlendirdik. Üçüncü bölümde ise şairleri şiir sanatındaki ustalıklarına ve eleştirilenler tarafından tespit edilen kriterlere uyup uymamalarına göre tabakalara ayırmada esas alınan kriterleri tespit etmeye çalıştık. Tabakat yazarlarının eserlerinden hareketle her bir kriterin yazarlarca ne ölçüde dikkate alındığını ortaya koymaya çalıştık.

Yoğun çalışma temposuna rağmen, araştırmamın her aşamasında teşvik ve desteğini yanımda hissettiğim değerli arkadaşım, meslektaşım Prof. Dr. Eyyüp TANRIVERDİ’ye, değerli hocam Prof. Dr. Hüseyin YAZICI’ya, çalışmam esnasında birçok konuyu kendisiyle tartışma imkânı bulduğum Prof. Dr. Halim ÖZNARHAN’a teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca çalışmam süresince bana destek olmak için hiçbir fedakârlıktan kaçınmayan, beni kendilerine tercih eden eşim ve çocuklarıma teşekkürlerimi ve sevgilerimi sunuyorum.

Muammer SARIKAYA

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	15
1. Araplarda Edebi Eleştiriye Genel Bir Bakış	17
1.1. Sözlü Hükümler	17
1.2. Sebabi Açıklanmış Hükümler	20
2. İlk Edebi Eleştiri Eserleri	26
2.1. Şiir Antolojileri	26
2.1.1. Konu birliğini esas alan antolojiler	28
2.1.2. Zevk ve uzmanlık ürünü antolojiler	31
2.2. Dil Malzemesini Toplama ve Eser Yazmada Âlimlerin Yöntemleri	33
2.3. Arap Şiirinin Nakli	35

BİRİNCİ BÖLÜM TABAKÂT KAVRAMI

1. Tabaka Kelimesinin Sözlük ve Terim Anlamı	39
2. Tabakâtü's-Şu'arâ' kavramı	47
3. Telif Geleneği ve Tabakât	48
4. Tabakât Fikrinin Başlangıcı-Muvâzene	53
5. Dilcilerde Tabakat Fikrinin Doğuşu	62
6. Hadisçilerin Tabakat Anlayışı	69
7. Edebiyat Eleştirmenlerinin Tabakât Anlayışı	74
8. Hadisçilerle Edebiyatçıların Tabakat Anlayışının Mukayesesi	75

İKİNCİ BÖLÜM TABAKÂTÜ'S-ŞU'ARÂ' KİTAPLARI

1. Tabakâtü's-Şu'arâ' Kitapları	82
2. Tabakât Yazarlarında Yöntem	86
2.1. el-Eşma'î; Fuḥûletü's-Şu'arâ'	88
2.1.1. Faḥl-Fuḥul-Fuḥûle kavramı	89
2.1.2. Fuḥûle Kelimesinin Terim Anlamı	89
2.1.3. el-Eşma'î'ye Göre Büyük Şair Olmanın Şartları	91
2.1.3.1. Erkek olmak	91
2.1.3.2. Cahiliye Döneminde Yaşamış Olmak	93
2.1.3.3. Şiirde Bedevi Diline Bağlılık	96
2.1.3.4. Şairlik Vasfının Belirginliği	97
2.1.3.5. Şiir Birikimi	98
2.1.3.6. Şiirde Doğallık ve Sanat Arasındaki Denge	98
2.1.4. Büyük Şair (Fuḥûl) olma kriterlerinin eleştirel değeri	99
2.1.5. Büyük Şairliği bozan haller	103
2.2. İbn Sellâm el-Cumaḥî; Ṭabakātu fuḥûli's-Şu'arâ'	106

2.3. Di‘bil b. ‘Alî el-Ḥuzâ‘î; Kitâbu’s-şu‘arâ’	112
2.4. İbn Kuteybe; eş-Şî‘r ve’s-şu‘arâ’	114
2.5. İbnu’l-Mu‘tez; Ṭabaḳâtu’s-şu‘arâ’i’l-muḥdesîn	118
2.6. Muḥammed b. Dâvûd İbnu’l-Cerrâḥ; el-Varaḳâ	120
2.7. Ebû Zeyd el-Ḳuraşî; Cemheratu eş‘ârî’l-‘Arab	121
3. Tabakâtlarda Bilginin Takdimi	124
3.1. İsim, künye, lakap, nisbe	124
3.2. Doğum ve ölüm bilgisi	125
3.3. Kişiliği ve fiziksel özellikleri	125
3.4. Şairin Edebi Kişiliği	126
3.5. Eser bilgisi	126
4. Tabakâttan Ansiklopediye Biyografinin Yolculuğu	129
4.1. Genel Tabakât Kitapları	129
4.2. Özel Tabakat Kitapları	129

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ŞAİRLERİ TABAKALARA AYIRMADA ESAS ALINAN KRİTERLER

1. Şairleri Tabakalara Ayırmada Esas Alınan Kriterler	137
1.1 Zaman Kriteri - Eskilik ve yenilik	139
1.2. Şiire Yenilik Kazandırma- Öncelik	149
1.3. Mekân-Çevre	157
1.4. Kalite ve Sayıca Çokluk	163
1.5. Şiir Sanatları, Vezin ve Kafiye Çeşitliliği	175
1.6. Şiirin Konularının Çeşitliliği	176
1.6.1. Mersiye	179
1.6.2. Övgü	181
1.6.3. Hiciv	183
1.6.4. Vasıf/Tasvir	185
1.6.5. Nesib/Aşk şiirleri	186
1.6.6. Müstehcen Şiirler - Mucûn	187
1.7. Din	188
1.8. Şiir sanatı /Recez	190
SONUÇ	193
KAYNAKÇA	197

TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ

Bu tezde İslâm Ansiklopedisi'nde kullanılmakta olan şu transkripsiyon alfabesi kullanılmıştır:

Sesliler:

آ, ا, إ, ع	: Â â	اَ	: a, e
ي	: Î î	اِ	: i
و	: Û û	اُ	: u

Sessizler:

ء	: ' (alef)	ض	: D d
ث	: S s	ط	: T t
ح	: H h	ظ	: Z z
خ	: Ĥ ĥ	ع	: ' (alef)
ذ	: Z z	غ	: Ğ ğ
ص	: Ş ş	ق	: K k

İslâm Ansiklopedisi'nden farklı olarak, terkip halindeki isim ve lakaplar bitişik yazılmıştır. Seyfuddîn, 'Abdullâh, Hamîduddîn gibi.

Arapça tamlamaların sonundaki i'rab alâmeti konulmuştur: Ĥizânetu'l-edeb ve lubbu lubâbi lisâni'l-'Arab gibi.

Şemsî harflerden önce gelen elif-lâm (ال) takısındaki lâm atılarak yerine şemsi harf geçirilmiştir. ez-Zemağşerî ve eş-Şâfi'î gibi. Kamerî harfle başlayan bir kelimenin başındaki elif-lâm açık olarak okunmuştur. el-Kitâb, el-Ferrâ' gibi.

KISALTMALAR

- a.g.e. : Adı geçen eser
a.g.m. : Adı geçen makale
b. : bin/ ibn
bkz. : Bakınız
c. : Cilt
ev. : Çeviren
DİA. : Türkiye Diyanet Vakfı İslām Ansiklopedisi
Haz. : Hazırlayan
İA. : İslām Ansiklopedisi: İslām lemi Tarih, Coğrafya, Etnografya, ve Biyografya Lugati
Kırş. : Karşılaştırınız
mad. : Madde
nr. : Numara
M. : Muğammed
Nşr. : Neşreden
öl. : Ölümü
s. : Sayfa
t.y. : Tarihi yok
Ter. : Tercüme eden
Thk. : Tahkik eden
Tsh. : Tashih eden
vd. : Ve devamı
y.y. : Yayın yeri yok

GİRİŞ

1. Araplarda Edebi Eleştiriyeye Genel Bir Bakış

Araplarda edebi eleştiri, nesir olsun, şiir olsun edebi ürünlerle yaşattır. Ancak eleştiri başlangıçta basit ve kişisel hükümler şeklinde olup, bir şiir veya konuşmadan etkilenen birisinin sarf ettiği genel ve anlık etkileşime dayalı hükümlerden ibarettir. Hüküm sahibi genellikle hükmünün sebebini açıklamaz; doğruluğunu tartışmaz. Yetkin bir edebiyat otoritesi gibi edebi zevkenden ve fitraten kendisinde var olduğuna inandığı dil melekesinden emindir.

Cahiliye dönemi eleştirmenleri dinledikleri bir şiirin tamamı, bir beyti veya bir beytin şatırı ile ilgili veya şairle ilgili çeşitli hükümler verebiliyorlardı. Bu hükümler şairin şahsiyle ve şiir becerisiyle ilgili olduğu gibi, şairin şiirinde çizdiği tablonun gerçek hayata uygunluğu, ele aldığı konular, şiirin sözcük yapısı ve şekilsel özellikleriyle ilgili hükümlerdir.

Araplarda edebi eleştirinin varlığının ilk ve en basit kanıtı şairlere takılan lakaplardır. Bu lakaplar övgü veya yergi amacı taşımakla birlikte, şiirin iç unsurları ile şekilsel unsurlarıyla az veya çok ilgili gerçekleri bünyesinde barındırmaktadır. Örneğin şair Muhelhil b. Rabî'a, Arap edebiyatında ilk kasideyi söyleyen olduğu, aklına geleni hakkında düşünmeden söylediği için bu lakabı almıştır. Tufeyl el-Ġanevî ise genellikle at tasviri yaptığı şiirlerinin etki gücünü yükseltmek ve kusursuz şiir söylemek için şiirlerini bir süre bekleterek üzerinde çalıştığından el-MuĠabbir ve Tufeylu'l-Ġayl lakaplarını almıştır. en-NâbiĠa ez-Zubyânî şiirde bir deha kabul edildiğinden, el-Murakķış ise şiirinin kusurlarını ayıkladığından, sanatlarla süslediğinden bu lakaba layık görülmüştür. Bu lakaplar şairin doğallığı, dilinin inceliği, kelimeler arası ses uyumu, şiirde doğallık ve sanat arasındaki denge, lafız ve mana uyumu, kelime çeşitliliği ve şekilsel özelliklerinin yerli yerinde olmasını ifade etmektedir.

1.1. Sözlü Hükümler

Cahiliye dönemindeki sözlü eleştirel hükümlerin genel özelliklerini şöyle sıralayabiliriz.

Bu hükümler tamamen sözlü hükümlerdir. Rivayet zinciri şeklinde nesilden nesle aktarılarak hicri II. asrın sonlarında yazıya geçirilmişlerdir. Bölgesel şiir yarışmaları yanında her yıl hac aylarında, hacıların Mekke'ye geliş ve dönüş tarihleri esas alınarak belirli merkezlerde düzenlenen panayırılar, şiiri teşvik etmede önemli bir rol oynamıştır. Örneğin en-NâbiĠa için 'Uķâz panayırında kaliteli

deriden bir çadır kurulmuş ve şairler gelerek şiirlerini okumuşlar, o da kimin en şair olduğu konusunda hüküm vermiştir. Ona göre bu yarışmada el-A'şâ birinci, el-Hansâ 2. olmuştur. Ancak ne birinciyi üstün tutmasının ne de ikinciyi 2. ilan etmesinin sebebini açıklamıştır. Aynı durum delillendirmeksizin kendilerine şiir sunulan topluluklar için de geçerlidir: Örneğin Kureyşliler, *el-Kaşîdetu'l-Mîmiyye*'sinde 'Alkame b. 'Abde'nin üstün olduğuna hükmeder, kaside hakkında da "Zamanın gerdanlığı" derlerdi. Daha sonraki yıllarda onun *el-Kaşîdetu'l-Bâ'iyye*'si hakkında da "Bu ikisi zamanın gerdanlığıdır" demişlerdir.¹

Cahiliye döneminin eleştirel hükümleri kişiseldir ve objektif kriterlere dayanmamaktadır. Dönemlere, hakemlere ve şiir yarışması yapılan yerlere göre şairlerin sıralanışı değişmektedir. Hükümler, eleştirmenin şiiri dinlediği esnadaki ruh haline ve şiirin kendisine hitap edip etmemesine göre aceleyle verilmiş anlık hükümlerdir. Bazen bir şiirdeki güzel bir beyit bütün bir şiiri en güzel şiir mertebesine yükseltirken, kimi zaman güzel bir şiirdeki Arapçanın kullanımına aykırı bir kelime veya garip lafız şiirin ve şairinin beğenilmemesi için bir sebeptir.

Bazen de rivayetinin sağlamlığı ve ait olduğu asra nispeti konusunda şüpheye düştüğümüz sebebi zikredilmiş eleştiri hükümlerine rastlıyoruz. Örneğin Tarafe b. el-'Abd, Museyyeb b. 'Ales'in bir beyti hakkında "O çocuklarla oynayan bir çocuktur" demiş, şairi gerçeğe muhalefeti sebebiyle hükmen çocuk kabul etmiştir. Yine Mutelemmis erkek devesini dişi develere ait özelliklerle niteleyen bir şair için "Erkek deve dişi deveye dönüştü" demiştir.²

Bazen eleştirmen şiirin tamamen lafızıyla ilgilenmekte, manasını göz ardı edebilmektedir. Örneğin en-Nâbiğa "dâl" revili kasidesinde "باليد" ve "غير مزود" kafiyelerinden sonra "يقود" ve "الأسود" kafiyelerini getirmek suretiyle ikvâ yapınca işitenler bunu yadırgadılar, ancak makamının yüceliğinden- onu uyarmaya cesaret edemediler. Şarkıcı bir cariye den beyitlerin sonunu şarkı şeklinde okumasını istediler. en-Nâbiğa hatasını anladı ve düzeltilti. Burada yadırganan şiirin lafzı ve anlamı olmayıp, kafiye olarak kullanılan kelimenin i'rabıdır.

Cahiliye dönemi şairleri, şairin toplum hayatındaki önemini bildiklerinden en iyi şair olmak için sürekli bir arayış ve çaba içerisindeydi. Bulduğu her fırsatta diğer şairlere sataşmakta, şairlik gücünü ispat eden bir şiir söylediğinde özellikle büyük şairlere meydan okumaktadır. Bu durum daha sonra şairler arasında basit karşılaştırmaların (muvazene) yapılması geleneğini doğurmuştur ki bu tür karşılaştırmalar daha sonra el-Âmidî ile artacaktır. 'Alkame el-Fahl, sürekli

1 Ebu'l-Ferec el-İsfehâni, *Kitâbu'l-Eğâni*, Dâru's-Şekâfe, Beyrut 1981, XXI, s. 225.

2 el-Merzubânî, Muhammed b. 'Imrân, *el-Muweşşah fi me'âhizi'l-'ulemâ' 'ale's-şu'arâ'*, Thk. M. Hüseyin Şemsuddîn, Dâru'l-kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1995, s. 95.

rekabet halinde olduğu, şiirde otorite kabul edilen İmru'u'l-Ğays'a şiiriyle meydan okuyunca, İmru'u'l-Ğays'ın karısı Ummu Cundeb'in aralarında hakem olmasını kabul ederek her ikisi de şiirlerini okurlar. Ummu Cundeb onlardan at tasviri konusunda aynı revî, aynı kâfiye ve aynı vezinle birer kaside okumalarını ister. Şiirlerini okuduktan sonra Ummu Cundeb bir tek beyit yüzünden İmru'u'l-Ğays'ı ayıplar ve 'Alğame lehine hükmeder.

Ancak bu rivayet İslâmî dönemde yani edebi eleştiri usul ve metotlarının gelişimini tamamladıktan sonra yazıya geçirilmesi esnasında bir takım uyarlamalarla yeniden yazılmış olmalıdır; çünkü cahiliye dönemine nispeti, özellikle de Ummu Cundeb'in kullandığı bahir, revî ve kâfiye gibi edebi sanat terimlerini içermesi yüzünden şüphelidir. Bu terimlerin mahiyeti her ne kadar cahiliye şairleri tarafından isimsiz ve terimsiz olarak bir meleke halinde bilinse de bunlar Hâfîl b. Aħmed asrının ürünüdür. Onların en-Nâbiga'ya "ikvâ yaptığını" söylememeleri ve en-Nâbiga'nın "ben ikvâ yaptım" dememesi bu ilmî terimleri bilmediklerinin bir delilidir.³

Cahiliyeye nispet edilen ve eleştirel değer taşıdığı iddia edilen rivayetlerden birisi de şudur: Hâssân b. Sâbit, en-Nâbiga'nın hakemliğine başvurarak bir kaside okudu. en-Nâbiga "Cömertliğini ve kılıçlarını azalttın" dedi.⁴ Çünkü Hâssân, cem'î teksir ile cem'î kılet arasındaki farkı biliyormuş gibi cem'î teksir lafızları olan "جَفَان" ve "سُيُوف" yerine "جَفَنَات" ve "أَسْيَاف" kelimelerini kullandı. Oysa "cem'î teksir ile cem'î kılet" kavramları nahivcilerin Sibeveyh'ten itibaren kullandıkları terimlerdir.

Bununla birlikte bu eklemeler ve geç başlayan araştırmalara rağmen, bu rivayetlerde cahiliyede zevke, mizaca, şiir sezgisine ve şiir söylerken nağmelerin uyumuna dayanan fitrî bir eleştirinin varlığına bir işaret olduğunu kabul etmemiz mümkündür. Çünkü cahiliyede insanlar fitrat ve tabiata daha yakındılar, çok çabuk etkileniyorlar ve şiirle çok meşgul oluyorlar, bu nedenle de vezin ve nağmedeki bir bozukluğu hemen fark ediyorlardı. Yine çöl ortamında yaşamaları, yaşam şartlarından ve içinde yaşadıkları toplumun törelerinden etkilenmeleri bir dişi veya erkek deveyi betimlerken mana bozukluğunu fark etmelerini kolaylaştırıyordu. Diğer taraftan Ummu Cundeb'in hükmünden 'Alğame'nin kasidesinin tamamının İmru'u'l-Ğays'ın kasidesinden üstün olduğu sonucunu çıkarmak yerine, şiirin bütününe güzel bulduğu, sadece bir beytini beğenmediği ve İmru'u'l-Ğays'ın bu beytini ayıpladığı şeklinde anlamamız mümkündür. Çünkü İmru'u'l-Ğays atını

3 Muhammed el-Ya'lâvî, *Eştât fi'l-luğa ve'l-edeb ve'n-nağd*, Dâru'l-ğarbi'l-İslâmî, Beyrut 1992, s. 366-367.

4 el-Merzubânî, *el-Muveşşah*, s. 76.

cılız, ahmak, avın arkasından ancak kamçilandıktan, mahmuzlandıktan, bağırma ve korkutma ile galeyana getirildikten sonra yetiştiğini zannettirecek şekilde belirtmiştir. Oysa soylu at bu çeşit dürtülere ihtiyaç duymaz.⁵

Şairlik ve eleştirmenlik birbirinden farklı uzmanlık alanlarıdır. Şair, derin bir araştırmanın ürünü olan tali bilgileri ve teknik terimleri bilmese bile, şiirin güzellikleri ve kusurları konusunda tecrübeli ve usta bir eleştirmendir. Eleştiri yeteneğinin ve şiir melekesinin şairlerde daha kuvvetli olduğu kabul edilebilir. Şiir eleştirisinde kesin doğru, bunun da ötesinde şair Buhturî'nin⁶ Emirlerden birisine cevap verirken işaret ettiği, tenkitte şairin muhtaç olduğu ihtisas budur. O şöyle demişti: “Tenkit, nahivci Şa'leb ve benzerlerinin yapacağı bir iş değildir; çünkü şiiri ancak şiirin sıkıntısını çeken bilir.”⁷

Şair olmayan kimselerin hükümleri ise kendi vicdani kanaatleri ve fevrî hükümleridir. Sebep belirtmeksizin kabul veya reddederler, araştırmadan şiiri yüceltir veya alçaltırlar. Kureyş'in 'Alkame'nın iki kasidesi hakkında “Bu ikisi zamanın gerdanlığıdır” demesi ya da güzel görülen kasidelerin güzel kadınların boyunlarına asılan gerdanlık ve kolyelere benzetilmesi bu tür hükümlerendir. Sonuçta bu benzetmelerden beğenilen şiirlerin Kabe'nin duvarına asıldığı hurafesi doğmuştur.⁸

1.2. Sebebi Açıklanmış Hükümler

İslam'ın gelişi ve Kur'an'ın inişiyle birlikte şiire verilen önemde bir azalma görüldü. Kur'an şiirlerinde aşırılığa kaçan, şiirleriyle Kur'an'a muhalefet eden şairleri hedef alarak onları insanları saptıran kâhin ve büyücülerle aynı kefeye koydu. Kur'an ayetleri Arapların o ana kadar alışık olmadığı yeni bir söylem getirmişti. Şiire, secili metinlere, hitabet ve öyküye benzemeyen bu üslûp belagatiyle, kalplerdeki derin etkisiyle Araplara meydan okudu. İslam'ın ilk zamanlarından itibaren kalplerdeki şiir sevgisi yerini Kur'an ayetlerine bıraktı. Lebîd b. Rabî'a gibi büyük şairler şiir söylemeyi bırakarak Kur'an'la meşgul oldular, bir daha şiir söylemediler. Örneğin şiire olan sevgisi herkes tarafından bilinen Hz. Ömer halifeliği döneminde Kûfe valisi Muğîre b. Şu'be'ye mektup yazarak cahiliye döneminin ünlü şairleri Lebîd (öl. 35-38/665-669) ile el-Ağleb'in (öl. 21/642) Müslüman olduktan sonra söyledikleri şiirleri toplayarak kendisine göndermesini isteyince,

5 el-Ya'lâvî, *Eştât fi'l-luğa*, s. 367.

6 Buhturî'nin hayatı ve eserleri için bkz.: Zülfikar Tüccar, “Buhturî”, *DİA*, İstanbul 1992, VI, s. 381-383.

7 Ebû Sa'd Muhammed b. Aḥmed el-ʿAmîdî, *el-İbâne ʿan serikâti'l-Mutenebbî*, Thk. İbrâhîm ed-Dusûkî, Dâru'l-Meʿârif, Mısır 1961, s. 224.

8 İbn ʿAbdi Rabbih, Aḥmed b. Muhammed, *el-İkdu'l-ferîd*, Thk. ʿAbdulmecîd et-Terhîni, Dâru'l-kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1983, VI, s. 118; el-Ya'lâvî, *Eştât fi'l-luğa*, s. 368.